

ASA

ASBÜ Sosyal Arařtırmalar
Dergisi

ASBU Journal of Social Research

[Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 2,
Kıř/Winter 2024]

19. yy. Kadın Şairleri Arasında Âdile Sultan'ın Dil, İfade ve Üslûp Farkı

*Âdile Sultan's Language, Expression and Stylistic Difference
Among 19th Century Women Poets*

TUĐBA ULUÇAM

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
tugbabyk6@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7083-9387>

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliř Tarihi/Received: 04.07.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 16.08.2024

Yayım Tarihi/Published: 30.12.2024

Atıf/Citation

Uluçam, T. (2024). 19. yy. Kadın Şairleri arasında Âdile Sultan'ın dil, ifade ve üslûp farkı. *ASA Dergisi*, 2(2), 224-257.

Uluçam, T. (2024). Âdile Sultan's language, expression and stylistic difference among 19th century women poets). *Journal of ASA*, 2(2), 224-257.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Bu makale Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalında Prof. Dr. Ayşe Yıldız danışmanlığında Tuđba Uluçam tarafından hazırlanan "Osmanlı Hanedanına Mensup Divan Şairlerinin Şiir Dünyası" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

Öz

Klasik Türk edebiyatında kadın şairlerin şiir serüveni Zeynep Hatun (ö.1474) ile başlamıştır. Ancak Zeynep Hatun'un *Divan*'ı günümüze ulaşmamış onun yerine çağdaşı Mihrî Hatun (ö.1506) Anadolu sahasında divan sahibi ilk kadın şair olmuştur. Zeynep Hatun ve Mihrî Hatun'dan sonra her yüzyılda pek çok kadın şair ortaya çıkmıştır. Fakat kadın şairler arasında divan sahibi olan fazla kimse bulunmamaktadır. Divanı bugüne ulaşan kadın şairler Mihrî Hatun, Sıdkî Hatun (ö.1703), Fıtnat Hanım (ö.1780), Sırrî Hanım (1814-1877), Ferîde Hanım (1837-1903), Ayşe İsmet Hanım (1840-1902), Tevhîde Hanım (1847-1901), Leylâ Hanım (ö.1847), Şeref Hanım (1809-1876) ve Âdile Sultan (1826-1899)'dır. Bu çalışmada ise 19. yüzyılın divan sahibi kadın şairleri olan Leylâ Hanım, Şeref Hanım ve Âdile Sultan divanları ele alınmıştır. Üç şairin divanlarında ortak kullanılan nazım şekilleri dikkate alınarak şairlerin şiirleri dil, ifade, üslûp ve tema açısından incelenmiştir. Şairlerin şiirlerinde konu edindiği klasik aşk anlayışı, tasavvuf, din, hikmetli sözler, övgü, ölüm, aile hayatı ve şairlerin duygularına yönelik anlatımlar değerlendirilerek Âdile Sultan'ın Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'a kıyasla şiirlerinde farklı bir ifade tarzı ve üslûp özelliğine sahip olup olmadığı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, kadın şairler, 19. yy, Âdile Sultan, Leylâ Hanım, Şeref Hanım

Abstract

The poetic journey of female poets in classical Turkish literature began with Zeynep Hatun (d.1474). However, Zeynep Hatun's Divan has not left to the present day, and instead, her contemporary Mihrî Hatun (d.1506) became the first woman poet in Anatolia to have a divan. Following Zeynep Hatun and Mihrî Hatun, many female poets emerged in each century. However, there are not many female poets among them who have a divan. The female poets whose divans have left to this day are Mihrî Hatun, Sıdkî Hatun (d.1703), Fıtnat Hanım (d.1780), Sırrî Hanım (1814-1877), Ferîde Hanım (1837-1903), Ayşe İsmet Hanım (1840-1902), Tevhîde Hanım (1847-1901), Leylâ Hanım (d.1847), Şeref Hanım (1809-1876), and Âdile Sultan (1826-1899). This study examines the divans of 19th-century female poets Leylâ Hanım, Şeref Hanım, and Âdile Sultan. The poems of these poets are analyzed in terms of language, expression, style, and themes, considering the common poetic forms used in their divans. The study evaluates whether Âdile Sultan has a distinct expression style and stylistic compared to Leylâ Hanım and Şeref Hanım by examining the classical love understanding, mysticism, religion, wise sayings, praise, death, family life and emotional expressions in their poems.

Keywords: Classical Turkish Literature, female poets, 19th century, Âdile Sultan, Leylâ Hanım, Şeref Hanım

Giriş

Divan edebiyatı dairesinde şiir yazan şairlerin birçoğu erkek olmakla birlikte kadın şairlerin de varlığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde şiirle meşgul olmuş kadınlar genellikle soylu bir aileye mensuptur ve iyi bir eğitim almıştır.

Kızıltan (1994) *Divan Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler* adlı makalesinde kadın şairlerin 15. yüzyıldan itibaren klasik Türk şiirinde varlık göstermeye başladığını söylemiştir. Bu şairlerin başlıcaları hakkında bilgi veren Kızıltan, kadın şairlerin çoğunlukla devletin yönetici, ordu veya ulema sınıfından olan iyi bir ailede yetiştiğini ve yine bu çevreden birileri ile evlendiğini vurgulamıştır. Kadınların iyi bir eğitim almasının, Arapça, Farsça ve edebiyat bilgisine sahip olmasının şairliğin yolunu açtığını ifade etmiştir.

Osmanlı sahasında varlık gösteren 50'ye yakın kadın şair mevcuttur. Bu şairlerin büyük bir kısmının divanı günümüze ulaşmamıştır. Bu durumun önemli sebeplerinden birisinin ebeveynlerin veya eşlerin engellemesi olduğunu belirten Ertek Morkoç (2011), "*Klâsik Türk Edebiyatında Kadın Şairlere Bir Bakış*" adlı makalesinde kadın şairlerin aileleri tarafından engellendiğini ifade etmiştir. Her ne kadar kültürlü bir çevrede yetişmiş olsalar da kadın şairlerin şiir kaleme almaları aileleri tarafından hoş karşılanmamıştır.

Kadın şairlerin erkek egemen ve kapalı bir kültür ortamında yetişmesi onların sayıca az olmasına ve kısıtlı sayıda eser vermesine yol açmıştır. Bununla birlikte kadınların şiir yazmasının aileleri ve toplum tarafından uygun görülmemesi kadın şairleri daha klasik şiirler yazmaya yönlendirmiştir. Toplumun ve aile yapısının engellemelerine rağmen kadın şairler hemen hemen her yüzyılda şiir alanında eser ortaya koymuştur.

1. Divan Şiirinde Öne Çıkan Kadın Şairler

Osmanlı sahasında bilinen ilk kadın şair olan Zeynep Hatun (öl.1474) 15. yüzyılda yaşamış ancak *Divan*'ı günümüze ulaşmamıştır. Çağdaşı Mihrî Hatun (öl.1506) ise divan sahibi ilk kadın şair olarak edebiyat tarihinde yerini almıştır. Şairlik hayatları ortak bir mekânda kesişen bu iki şair de II. Bayezit (1481-1512)'in oğlu Şehzade Ahmet (1465-1513)'in Amasya'daki edebi çevresine girmeyi başarmıştır (İpekten, 1996).

Mihrî Hatun döneminin erkek egemenliği karşısında klasik Türk şiirinin kalıplarına uyarak şiirler yazmakla birlikte şiirlerinde kadınca söyleyişlerde de bulunmuştur¹. Pervasız ve cesur tavrı ile dikkat çeken şair yalın bir anlatıma sahiptir.

16. yüzyılın kadın şairlerinden olan Hubbî Hatun (öl.1589) I. Süleyman (1520-1566)'ın da sütkardeşidir. Birçok gazel ve kasidenin yanında *Cemşîd ü Hurşîd* adlı bir de mesnevi yazmıştır. Şehzade Mustafa'ya yazdığı mersiyeleri ile tanınan Nisâyî (öl.?) ise mersiyelerindeki Kanunî ve eşi Hürrem Sultan'ı suçlayan sert, öfkeli ve duygularını açıkça ifade eden sözleri ile dikkat çekmiştir (Ertek Morkoç, 2011).

Asıl adı Emetullah Kadın olan Sıdkî Hatun (öl.1703) 17. yüzyılda yaşamıştır. Daha çok gazel ve ilahiler kaleme alan şairin bir *Divan*'a sahip olduğu söylenmektedir (Aksoyak & Yıldız, 2017).

18. yüzyılın kadın şairlerinden olan Fıtnat Hanım (öl.1780) ise İstanbul'da Şeyhülislam Ebu İshak-zâde Mehmet Efendi'nin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Yetiştigi çevre münasebetiyle iyi bir eğitim gören Fıtnat Hanım'ın bir *Divan*'ı mevcuttur. “Şiirlerinin geleneğe, erkek şairlerin duygu ve düşüncelerini anlatış biçimine uygun şiirler olduğu anlaşılmaktadır. Bir kadının karşı cinse duygularını aktarmaktan uzak şiirlerdir.” (Kızıltan, 2015, s. 118)

19. yüzyılda yetişmiş kadın şairlerin en meşhurları Leylâ Hanım (öl.1847), Şeref Hanım (1809-1876) ve Âdile Sultan (1826-1899)'dır. Üç şair de İstanbul doğumludur ve divan sahibidir. Leylâ Hanım Kazasker Moralı-zade Hâmit Bey (öl.1825)'in, Şeref Hanım ise şair Mehmet Nebil (öl.1820)'in kızıdır. Âdile Sultan ise iki şairden de farklı bir hayata sahiptir. Osmanlı hanedanına mensup olan Âdile Sultan II. Mahmut (1808-1839)'un kızı olup hanedandaki divan sahibi tek kadın şairdir.

2. 19. yy. Divan Sahibi Kadın Şairler

Ünlü şair Keçeci-zâde İzzet Molla (öl.1829)'nın yeğeni olan Leylâ Hanım “kaynakların genel ifadesine göre, Osmanlı şairelerinin en meşhurlarından, edîbe, zarîfe, hâzır-cevâb, anında şiir söyleyebilen, çabuk anlayan, pek zeki, şiirinin güzelliği yüzünün güzelliğinden üstün olduğu için bülbüle benzetilen bir şairedir.” (Arslan, 2014). Çeşitli türlerde şiir yazmış olsa da daha çok lirik gazelleri ile tanınmıştır. *Divan*'ında 6 kaside, 3 murabba, 5 muhammes, 13 tahmis, 2

¹ “Bir kadın olarak Mihrî Hatun'un kendisi ile ilgili şiirlerinde dile getirdiği, kadınlığını ön plana çıkaran en önemli unsur, şairin güzellik açısından kendisini ifade ettiği beyitleridir. Mihrî Hatun, gerek tezkirelerde gerekse kendisine hitaben yazılan şiirlerde güzelliği ile beyan olunmuş bir kadındır. Kendisi de güzelliğinin farkında olmalı ki bunu şiirlerinde dile getirmiştir.” (Bıyık, 2018, s. 17-19)

müseddes, 3 tesdis, 1 tesbî, 1 müsemmen, 2 tesmin, 8 terki b-bent, 1 tercî'-bent, 55 tarih, 122 gazel, 5 müstezat, 21 şarkı, 5 lugaz, 23 rubai, 7 kıt'a, 4 müfret yer almaktadır (Arslan, 2014).

Şair Mehmet Nebî'in kızı olan Şeref Hanım bir *Divan*'a sahiptir. *Divan*'ında 23 kaside, 122 tarih, 8 murabba, 8 muhammes, 17 tahmis, 15 müseddes, 10 tesdis, 1 müsemmen, 4 terki b-bent, 1 tercî'-bent, 255 gazel, 2 müstezat, 42 şarkı, 5 mesnevi, 4 lugaz, 8 kıt'a-i kebire, 108 kıt'a, 4 rubai, 18 beyit, 20 matla, nazım şekli belli olmayan manzume bulunmaktadır (Arslan, 2014). Şeref Hanım döneminde en çok şiir yazan ve hemen hemen her nazım şeklini kullanan şairlerden biridir. Şiirlerinde sade bir Türkçe kullanmış ve klasik Türk şiirinin temel kurallarına bağlı kalmıştır.

Âdile Sultan ise haremde yetişmiş bir kadın olarak Leyla Hanım ve Şeref Hanım'dan sosyal çevre bakımından ayrılmaktadır. Şairin bir *Divan*'ı vardır. *Divan*'ında 207 gazel, 15 murabba, 1 tahmis, 4 müseddes, 7 mesnevi, 1 müstezat, 2 terki b-bent, 13 kıt'a, 1 divânî, 1 semaî yer almaktadır.

19. yüzyıl Osmanlı kadın şairleri arasında Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım önemli birer figür olmuştur. Bu çalışmada da bu üç şairin dil, ifade ve üslûp özellikleri incelenmiş ve Âdile Sultan'ın Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'a kıyasla farklı bir anlatıma sahip olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. 19. yy.da Divan Sahibi Kadın Şairlerin Şiirlerinde Dil ve İfade

Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanları divan tertibi açısından incelendiğinde Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanlarının mürettep divan özelliği gösterdiği görülmektedir. *Âdile Sultan Divanı* ise mürettep olmamakla birlikte nazım şekilleri bakımından da karışıklık içermektedir. Örneğin; gazeller başlığı altında kıt'a nazım şekillerine yer verilmiştir².

Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın divanlarında kullanılan nazım şekilleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

² Nazım şekillerinin doğru değerlendirilebilmesi amacıyla *Âdile Sultan Divanı*'ndaki şiirler nazım şekilleri bakımından yeniden değerlendirilmiştir. *Divan*'daki nazım şekillerine ilişkin karışıklığın giderilebilmesi için "*Osmanlı Hanedanına Mensup Divan Şairlerinin Şiir Dünyası*" adlı devam eden doktora tezinde de belirtildiği üzere divandaki şiirler yeniden numaralandırılmıştır.

Tablo 1. *Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın Divanlarında Kullanılan Nazım Şekilleri*

Nazım şekli	Âdile Sultan Divanı	Leylâ Hanım Divanı	Şeref Hanım Divanı
Kaside	-	6	23
Gazel	207	122	255
Murabba	15	3	8
Muhammes	-	5	8
Tahmis	1	13	17
Müseddes	4	2	15
Tesdis	-	3	10
Müsemmen	-	1	1
Tesmin	-	2	-
Tesbî'	-	1	-
Mesnevi	7	-	5
Müstezat	1	5	2
Terkib-bent	2	8	4
Terci'-bent	-	1	1
Şarkı	-	21	42
Tarih	-	55	122
Lugaz	-	5	4
Kıt'a-i kebire	-	-	8
Kıt'a	13	7	108
Rubai	-	23	4
Müfret	-	4	-
Matla'	-	-	20
Beyit	-	-	18
Divânî	1	-	-
Semaî	1	-	-

Buna göre en çok nazım şekli çeşitliliğinin *Şeref Hanım Divanı*'nda bulunduğu, *Âdile Sultan Divanı*'ndaki nazım şekillerinin ise diğerlerine nazaran daha az çeşitli olduğu görülmüştür.

Üç şairin de ortak kullandığı nazım şekilleri gazel, murabba, tahmis, müseddes, müstezat, terki-bent ve kıt'adır. En çok kullanılan nazım şekli ise gazeldir.

Ortak kullanılan nazım şekillerine bakıldığında;

- *Âdile Sultan Divanı*'ndaki gazellerin yaklaşık olarak %30'unun (62) klasik aşk anlayışını yansıttığını, %48'inin (100) dinî-tasavvufî bir dille, %11'inin (23) hikmet içeren bir anlatımla yazıldığını söylemek mümkündür. *Leylâ Hanım Divanı*'ndaki gazellerin %82'si (143) âşıkânedir, %11'i (25) de dinî konularda yazılmıştır. *Şeref Hanım Divanı*'ndaki gazellerin ise %54'ünde (137) âşıkâne konular, %9'unda (58) dinî konular işlenmiştir.
- Murabba nazım şekli ile yazılan şiirlerde *Âdile Sultan* ağırlıklı olarak dinî konulara yer vermiştir. Münacat, tevhit ve na't türlerinin yanı sıra *Âdile Sultan*'ın bir mersiye ve üç tane de hikmet içerikli murabbayı mevcuttur. *Leylâ Hanım*'ın murabbaları münacat,

mersiye ve methiye türünde yazılmıştır. Şeref Hanım murabbalarında münacat, na't, methiye türlerine ve ninnilere yer vermiştir. “Ninnilerin ilk kez bir divanda yer alması Şeref Hanım’da ortaya çıkmıştır.” (Toska, 1996, s. 55) Şairlerin murabba nazım şeklini kullanırken mersiye ve methiye türünde eserler verdiği görülmüştür. Leylâ Hanım ve Şeref Hanım kısmen dinî konulara değinse de Âdile Sultan’ın murabbalarında dinî ve hikmet içerikli şiirler daha çok yer almıştır.

- Tahmis nazım şekli en çok *Şeref Hanım Divanı*’nda kullanılmıştır. *Divan*’ında 17 tahmis bulunan şairin şiirlerinin çoğu âşıkânedir. Bunun dışında tahmislerinde na't, hikmet, methiye, felekten şikâyet konularına yer vermiştir. *Leylâ Hanım Divanı*’nda ise 13 tahmis bulunmaktadır. Tahmislerinde klasik aşk anlayışına değinen şair bir na't, bir ilahî, bir hikmet içerikli, bir de rindâne tahmis yazmıştır. Âdile Sultan ise tahmisi en az kullanan şairdir. *Divan*’ında yer alan tahmisinde klasik aşk anlayışından söz etmiştir.
- *Âdile Sultan Divanı*’nda biri na't, diğer üçü ise mersiye türünde olan dört müseddes kullanılmıştır. Leylâ Hanım ise Hz. Ali’den medet beklentisini dile getirdiği bir müseddes ile felekten şikâyet konusunu işlediği başka bir müseddes *Divan*’ında yer vermiştir. *Şeref Hanım Divanı*’nda Âdile Sultan ve Leylâ Hanım divanlarına kıyasla daha fazla müseddes örneği kullanılmıştır. *Şeref Hanım Divanı*’ndaki müseddeslerde en çok Kerbela olayına değinilmiştir. Kerbela mersiyeleri dışında şair münacat, medet beklentisi (Abdulkadir Geylânî, Seyyidü’l-Rufâ’î ve dört halife), methiye (Mevlânâ’ya) ve âşıkâne türünde müseddesler yazmıştır.
- Müstezat nazım şekli *Âdile Sultan Divanı*’nda bir, *Şeref Hanım Divanı*’nda iki kez kullanılmıştır. *Leylâ Hanım Divanı*’nda ise beş adet müstezat örneği mevcuttur. Âdile Sultan müstezatında Hz. Muhammed’e tazarruda bulunmuş ve ondan yardım istemiştir. Şeref Hanım’ın müstezatlari klasik aşk anlayışını yansıtmaktadır. Leylâ Hanım’ın müstezatlarının üçü âşıkâne, birisi rindâne, birisi de methiye türündedir.
- Terkib-bent nazım şekli *Âdile Sultan Divanı*’nda methiye, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanlarında mersiye türünde daha çok kullanılmıştır. Âdile Sultan’ın terkib-bentleri methiye türünde olsa da dinî bir içeriğe sahiptir. Şair methiyelerinde on iki imam ve on iki tarikat büyüğüne övgüde bulunmuştur. Âdile Sultan’ın terkib-bentleri diğer şiirlerine kıyasla daha ağır bir dille yazılmıştır. Şairin terkib-bentlerinde Arapça ve Farsça kelimelere sıklıkla yer verildiği görülmüştür. Leylâ Hanım ve Şeref Hanım’ın terkib-bentleri Âdile Sultan’ın terkib-bentlerine göre daha sade ve duygusal bir anlatımla

yazılmıştır. Âdile Sultan'ın terki-bentlerinde methiye, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın terki-bentlerinde ise mersiye türünün kullanılması bu nazım şekliyle yazılan şiirlerin dilini etkilemiştir.

- Kıt'a nazım şeklinin kullanımda şairler çok çeşitli konulara yer vermiştir. Âdile Sultan kıt'alarında münacat, na't, mevlit gibi dinî konularla birlikte tasavvufa da değinmiştir. Şairin iki âşikâne, bir rindâne, bir methiye ve iki de mersiye türünde kıt'ası vardır. *Leylâ Hanım Divanı*'nda yer alan kıt'aların üçü na't, biri münacat, ikisi medet beklentisi, birisi methiyedir. En çok kıt'a nazım şeklini kullanan şair Şeref Hanım'dır. Şeref Hanım kıt'alarına tevhit, na't, münacat ile başlamış, âşikâne konuların dışında pek çok farklı konuda kıt'a yazmıştır. Felekten ve zamandan şikâyet, şiir söylemeye cesaret etmek, mihnet çekmek, hırka-i şerif ziyareti, şiirler karşılığında alınan paralar ve maaş tahsisi gibi konular Şeref Hanım'ın *Divan*'ındaki kıt'alarda yer alan konu başlıklarındandır.
- Mesnevi nazım şekli Âdile Sultan ve Şeref Hanım divanlarında yer bulmuştur. *Âdile Sultan Divanı*'nda yedi kısa mesnevi vardır. Mesnevilerde şair duygularına ve aile hayatına yer vermiştir. Âdile Sultan'ın mesnevilerinde yer alan diğer konular miraciye, methiye, hâl tercümesi ve klasik aşk anlayışıdır. Şeref Hanım ise na't, methiye ve mektup türünde toplan beş mesnevi yazmıştır.

Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanları nazım şekilleri ve tür ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde *Âdile Sultan Divanı*'nın daha çok dinî-tasavvufî konular içerdiği, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanlarının ise klasik aşk anlayışını yansıttığı gözlemlenmiştir.

Âdile Sultan Divanı'nın dili *Leylâ Hanım Divanı*'na göre daha sade, *Şeref Hanım Divanı*'na göre daha ağırdır.

Âdile Sultan özellikle duygularına yer verdiği hasbihâl, mersiye, münacat gibi türlerde yazdığı şiirlerinde ve hikmet içerikli şiirlerde daha sade ve akıcı bir Türkçe kullanmıştır. Tasavvufî türde yazdığı şiirlerinde kapalı bir anlatımı tercih eden şair, methiye ve na't türlerinde yazdığı şiirlerinde Arapça ve Farsça terkiplere yer vermiştir. Âdile Sultan'ın hem sade bir Türkçe ile hem de Arapça ve Farsça terkiplerle şiirler yazdığı, tamamen sade olmamakla birlikte çok ağır olmayan bir dil tercih ettiği görülmüştür.

Şeref Hanım Divanı'nda yer alan şiirlerin çoğunluğu klasik aşk anlayışını yansıtmaktadır. Bunun dışında kısmen de olsa dinî ve hikmet içerikli şiirlere yer verilmiştir. Şair Âdile Sultan ve Leylâ Hanım'a kıyasla daha sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Methiyelerinde, na'tlarında

ve kasidelerinde diğer türlere ve nazım şekillerine göre daha ağır bir dil kullanan Şeref Hanım'ın gazelleri, murabbaları oldukça sadedir. Arapça ve Farsça terkiplerin çok fazla yer almadığı *Divan*'da sade Türkçe ile akıcı bir ifade tarzı benimsenmiştir.

Leylâ Hanım Divanı âşıkâne bir anlatıma sahip olsa da Âdile Sultan ve Şeref Hanım divanlarına kıyasla daha ağır bir dille yazılmıştır. Şair şiirlerinde Arapça ve Farsça terkiplere yoğun olarak yer vermiştir. Anlatımında ağırlık ve ciddiyet hâkimdir. Özellikle kasideleri en ağır anlatımın sergilendiği yerdir. Şair methiyelerinde, na'tlarında sık sık Arapça ve Farsça terkipler kullanmıştır. Münacat, mersiye ve âşıkâne şiirleri kasidelerine göre daha sade olmakla birlikte Âdile Sultan ve Şeref Hanım'a nazaran daha ağır bir dille yazılmıştır.

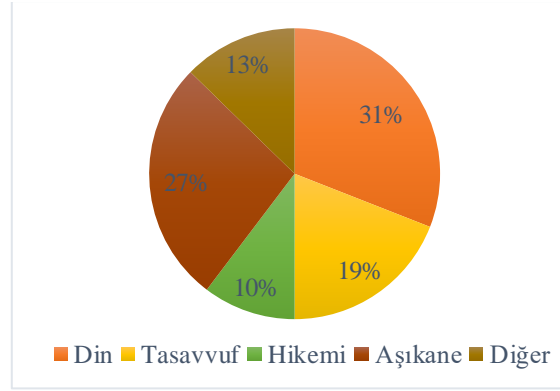
Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanlarına genel olarak baktığımızda şairlerin kasidelerinde, methiyelerinde ve na'tlarında kendi ifade şekillere göre daha ağır, Arapça ve Farsça terkipler kullanarak şiirler yazdığı görülmüştür. Murabba, şarkı, gazel nazım şekillerinde ise oldukça sade bir dil kullanımı tercih edilmiştir. *Âdile Sultan Divanı*'nda en ağır dille yazılan ve Arapça Farsça terkiplere en çok yer verilen nazım şekli terkiib-bentlerdir.

Nazım türleri açısından da şairlerin şiirlerinde en ağır dil kullanımına ve terkiplere methiye, na't türlerinde yer verildiği; mersiye, münacat, hikmet içeren türde yazılan şiirlerde daha sade bir dil kullanıldığı görülmüştür. En sade şiirler ise klasik aşk anlayışının yansıtıldığı şiirlerdir.

4. 19. yy. da Divan Sahibi Kadın Şairlerin Şiirlerinde Üslûp

Klasik Türk şiirinde en çok işlenen konu aşk, en çok kullanılan üslûp âşıkânedir. Bununla birlikte divan şairleri farklı konularda şiirler yazmış ve çeşitli üslûp özelliklerini şiirlerine yansıtmıştır.

19. yy. divan sahibi kadın şairlerinden olan Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım da divanlarında âşıkâne üslûp ile birlikte dinî, tasavvufî, hikemî üslûba yer vermiştir. Şairlerin şiirlerine yönelik yapılan değerlendirmeler doğrultusunda Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın şiirlerindeki üslûp çeşitliliği her şair için ayrı grafik hâlinde sunulmuştur.

Şekil 1. Âdile Sultan Divanı'ndaki şiirlerde işlenen konular.

Âdile Sultan Divanı'nda 252 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin %31 dinî, %27'si âşıkâne, %19'u tasavvufî, %10'u ise hikemî bir üslûpla yazılmıştır.

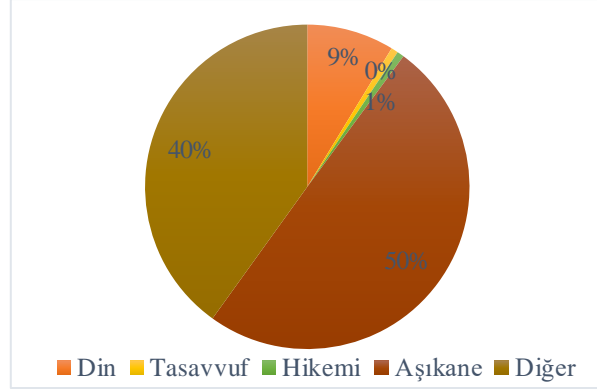
Şiirlerin %13'ünü oluşturan kesim ise methiyeler, mersiyeler, hasbihâller, bahariyyeler, mûsikî ve Osmanlı ailesi gibi çeşitli konu başlıkları üzerine yazılmış şiirlerden oluşmaktadır.

Âşıkâne şiirlere daha çok gazellerinde yer veren şair, hemen hemen her nazım şekli ile dinî ve tasavvufî konularda şiir yazmıştır. Din temasına yer verdiği şiirlerinde nispeten sade bir dil kullanan Âdile Sultan tasavvufî şiirlerinde edebî sanatlarla işlenmiş kapalı bir anlatım sergilemiştir. Hikmet içeren şiirler ise daha çok bilgi vermek amacı taşıdığı için sade Türkçe ile yazılmıştır.

Âdile Sultan aile hayatından söz ettiği mesnevilerinde ve özellikle kaybettiği yakınlarının ardından söylediği mersiyelerinde duygusal bir anlatıma başvurmuştur. Kızı Hayriye Sultan (öl. ?), eşi Mehmet Ali Paşa (öl.1868), kardeşi Sultan Abdülaziz (1862-1876) ve Abdülaziz'in genç yaşta vefat eden oğlu Mahmut Celaleddin (1862-1888) mersiye söylediği yakınlarındandır.

Tahassür-nâme ve *İftirak-nâme* adlı mesnevilerinde hâl tercümesinde bulunarak harem hayatından, aile bireylerinden, aile bireylerinin evliliklerinden ve vefatlarından söz eden Âdile Sultan eşi Mehmet Ali Paşa için yazdığı bir hâl tercümesinde ise Mehmet Ali Paşa'nın iş hayatından, getirildiği görevlerden ve evlilik süreçlerinden bahsetmiştir. Bu şiirlerde duygusal bir anlatımın yanı sıra şairin hayatından ve çevresinden birtakım kesitlere de yer verilmiştir.

Âdile Sultan'ın şiirleri genel anlamda dinî ve tasavvufî bir nitelik taşımakla birlikte şairin iç dünyasını ve duygularını yansıtan bir özelliğe sahiptir. Şair klasik Türk şiirinin kurallarına bağlı kalmış ancak şiirlerinde kişisel duygularından da söz etmiştir.

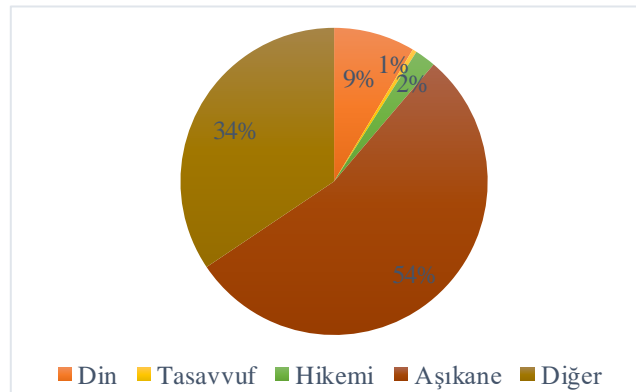
Şekil 2. Leylâ Hanım Divanı'ndaki şiirlerde işlenen konular.

Leylâ Hanım Divanı'nda 287 şiir mevcuttur. Şiirlerin %50'si âşıkâne, %9'u dinî, %1'i hikemî üslûpla yazılmıştır.

Divan'da yer alan ve %40'lık bir dilim oluşturan şiirler ise çok çeşitli konularda yazılmıştır. Methiyeler, mersiyeler, doğum, evlilik, vefat vb. olaylara yazılan tarih manzumeleri şairin *Divan*'ında geniş bir yer tutmaktadır.

Leylâ Hanım'ın şiirlerinde âşıkâne üslûp ağır basmaktadır. Klasik Türk şiirinin geleneksel yapısına bağlı kalan şair münacat, na't, ilahi gibi dinî türlerde de şiirler yazmıştır. Ancak bunların sayısı azdır.

Leylâ Hanım Âdile Sultan'a kıyasla şiirlerinde daha çok klasik bir üslûp kullanmıştır. Âdile Sultan'ın duygusallığı Leylâ Hanım'ın şiirlerinde bulunmamaktadır. Leylâ Hanım'ın şiirleri Şeref Hanım ve Âdile Sultan'a göre daha ciddi bir tavırla yazılmıştır.

Şekil 3. Şeref Hanım Divanı'ndaki şiirlerde işlenen konular.

Şeref Hanım Divanı'nda 677 şiir örneği mevcuttur. Şiirlerin %54'ü âşıkâne, %9'u dinî, %2'si hikemî, %1'i tasavvufî üslûpla yazılmıştır.

%34'lük büyük bir paya sahip olan şiirlerin büyük çoğunluğu methiye ve mersiye türünde yazılmıştır. Bunların dışında ninni, felekten şikâyet, medet beklentisi, hırka-i şerif ziyareti, maaş tahsisi gibi pek çok konu da bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Şeref Hanım'ın şiirlerinde en çok klasik aşk anlayışından söz edilmiştir. Şairin münacat, na't, tevhit türünde yazdığı şiirler klasik bir üslûba sahiptir.

Şeref Hanım da Leylâ Hanım gibi şiirlerinde duygularına çok fazla yer vermemiştir. Sade bir söyleyiş ve klasik bir anlatım tarzı kullanmıştır.

19. yüzyılda divan sahibi olan kadın şairlerin üslûbunu genel olarak değerlendirdiğimizde Âdile Sultan'ın dinî ve tasavvufî üslûpla şiir yazdığını, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın ise âşıkâne üslûp kullandığını söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra Âdile Sultan'ı Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'dan ayıran en önemli özelliklerden birisi Âdile Sultan'ın duygusallığını şiirlerine aksettirmesidir. Yaşantısının getirdiği sıkıntılardan kaynaklı yaşadığı üzüntüleri şiirlerine işleyen şairin ruh durumu da üslûbuna yansımıştır. Âdile Sultan hem dinî açıdan Allah'a bağlılığını hem de yaşantısının getirdiği birtakım bunalımları şiirlerinde birleştirmiş sadece dinî-tasavvufî şiirler yazmak yerine duygusallığına da işin içine katmıştır. Leylâ Hanım ve Şeref Hanım ise şiirlerinde özel hayatından ve ruh durumundan pek fazla söz etmemiştir.

5. 19. yy. da Divan Sahibi Kadın Şairlerin Şiirlerinde İşlenen Temalar

5.1. Klasik Aşk Anlayışı

Leylâ Hanım, Şeref Hanım ve Âdile Sultan divanlarında en çok kullanılan nazım şekli gazeldir. Âdile Sultan'ın gazellerinin yaklaşık olarak üçte biri, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın gazellerinin ise büyük bir bölümü âşıkânedir.

Gazellerin dışında *Âdile Sultan Divanı*'nda 1 tahmis, 2 kıt'a ve 1 mesnevi âşıkâne üslûpla yazılmıştır. *Leylâ Hanım Divanı*'nda 3 murabba, 9 tahmis, 3 tesdis, 1 tesbî, 1 müsemmen, 2 tesmin, 1 terhib-bent, 3 müstezat, 16 şarkı, 9 rubai ve 2 müfret; *Şeref Hanım Divanı*'nda 3 muhammes, 8 tahmis, 2 müseddes, 6 tesdis, 2 müstezat, 40 şarkı, 58 kıt'a, 1 rubai, 17 beyit, 18 matla klasik aşk anlayışı çerçevesinde yazılmıştır.

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanlarında farklı nazım şekilleri ile âşıkâne şiirler yazılmıştır. Ancak Âdile Sultan gazelleri dışındaki şiirlerine klasik aşk anlayışını çok fazla yansıtmamıştır.

Üç şair de klasik aşk anlayışından söz ettiği şiirlerinde sade bir dil kullanmıştır. Şiirlerde Arapça ve Farsça terkiplere çok fazla yer verilmemiştir.

5.2. Tasavvuf

19. yy. da divan sahibi kadın şairlerin tasavvufa bağlılığı şiirlerinde göze çarpmaktadır. Leylâ Hanım ve Şeref Hanım Mevlevîliğe intisap etmiş ve bu durumu şiirlerine yansıtmıştır. İki şair de Mevlânâ'ya övgüde bulunmuş ve Mevlevîliği vurgulamıştır. Âdile Sultan ise Nakşibendî tarikatına mensubiyetinden şiirlerinde söz etmiştir. Nakşibendî tarikatının piri Muhammed Bahâeddîn (1318-1389)'e ve mürşidi Şeyh Ali (öl.1877)'ye methiye yazan şair, şeyhinin ölümünden duyduğu üzüntüyü bir mersiyesinde dile getirmiştir.

Monlâ'ya îmân it Mevlevî ol

Meydân-ı 'aşkda devrân idersin (Leylâ G63/9)

(Mevlana'ya uy, Mevlevî ol ki aşk meydanında dönesin.)

Oldı Mevlânâ'nın âsâr-ı kemâliyle Şeref

Râz-ı 'aşka âşinâ bir nây bir ben bir gönül (Şeref G110/7)

(Ey Şeref! Mevlânâ'nın olgun sözleriyle aşk sırrına bir ney, bir ben, bir de gönül aşına oldu.)

'Âşıkı eyler tarîk-i müstakîmin âgehi

Her gedâsın şâh eyler pür- 'atâdır Nakşbend (Âdile G33/7-Özdemir, 1996, 246)

(Şeyh Nakşibend, cömertliğiyle her kulunu şâh eder. Âşığı doğru yolun haberdar eder.)

Hayf 'azîzim mürşidim eş-şeyh 'Aliyyü 'l-evliyâ

Göçdü gülzâr-ı na'imi eyledi mevâ vü câ (Âdile G34/1-Özdemir, 1996, 278)

(Eyvah! Azizim, mürşidim Şeyh Ali, cennetin gül bahçesine göçtü, orayı yurt eyledi.)

Bir tarikata intisap dışında Âdile Sultan'ın şiirlerinde tasavvufî unsurlardan da söz edilmiştir. Tasavvufa yer verdiği şiirlerinde şair ilâhî aşk, fenafillah, tecelli, kesreti terk edip vahdete yönelmek, masivadan kurtulmak gibi temel tasavvufî öğretilere yer vermiştir. Şairin şiirlerinde dergâh hayatını da yansıttığı görülmüştür. Âdile Sultan'ın tasavvufî şiirleri üslûp açısından diğer şiirlerine nazaran daha yoğun ve derin bir anlatıma sahiptir.

'Âşıkın gönlünü nûr ile musaffâ kıldı

Neş'e-i feyz-i tecellî vererek şerbet-i 'aşk (Âdile G78/2)

(Aşk şerbeti tecelli feyzinin neşesini verdiğiinde âşığın gönlünü nurla temizledi.)

Varlığın terk eyleyip geç ol fenâ-ender-fenâ

Âdile zâhir olur esrârı hayrî 'l-vârisîn³ (Âdile G136/7)

(Varlığını terk edip yokluk içre yokluğa geç. Ey Âdile! “Sen varislerin en hayırlısısın” sırrı ortaya çıkar.)

Âdile mahv-i vücûd et menzil-i vahdetde kim

Terk-i kesret eyleyen lâ 'yı kor illâ 'da arar (Âdile G39/7)

(Âdile vahdet menziline varlığını yok et. Çünkü kesreti terk eden “Allah'tan başka”sını bırakır onu arar.)

Bezm-i 'aşk-ı 'ârifâna ger duhûl ister isen

Dergeh-i mürşîdde yeksân ol ki yol âsândır (Âdile G44/6)

(Âriflerin aşk meclisine girmek istersen daima mürşidin dergâhında ol ki yol kolay olsun.)

5.3.Din

Âdile Sultan Divanı'nın %31'i, Leylâ Hanım Divanı'nın %9'u, Şeref Hanım Divanı'nın %9'u dinî şiirlerden oluşmaktadır. Münacat, na't ve tevhit türünde üç şairin de şiiri mevcuttur. Ancak mevlit ve miraciye türü yalnızca Âdile Sultan Divanı'nda işlenmiştir.

Münacat türünde yazılan şiirlerde üç şairin de üslûbu sade ve anlatımı içtendir. Allah'a yakarıştta bulunan şairler ondan af ve bağışlanma dilemiştir.

Her hatâma i 'tirâfen ağlarım ahvâlîme

Sen ki Settâr'sın kerem kıl 'afv ü gufrân et meded (Âdile G6/7-Özdemir, 1996, 179)

(Her hatamı itiraf ederek, hâlîme ağlarım. Sen ki kullarının hatalarını örtensin, kerem kıl, affet, yardım et.)

Ne kadar mücrim ise kendi kulundur yine sen

El-amân eyle Şeref-zâra 'inâyet yâ Rab (Şeref G8/5)

(Ey Allah'ım, ne kadar günahkâr olsa da inleyen Şeref senin kendi kulundur. Ona yardım lütfet.)

Kullar olup 'isyân ile sen 'afv ile meşhûr

'Afvınla idersin dil-i vîrânemi ma'mûr

Leylâ kulun olsun mı bu efkâr ile mehcûr

³ “Zekeriya'yı da hatırla. Hani o, Rabbine, “Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın” diye dua etmişti.” (Kur'an-ı Kerim, 21/89)

Dil mu'terif-i cürm ü kusûr oldu Hudâyâ (Leylâ Mur2/6)

(Kullar isyan etmekle meşhurken sen affetmekle meşhursun. Yıkılmış gönlümü affınla imar edersin. Leyla kulun bu düşünceler ile ayrı mı düşsün. Ey Allah'ım, gönül günah ve kusur itirafçısı oldu.)

Na't türü üç şairin de şiirlerinde en çok kullandığı dinî konudur. Hz. Muhammed'den şefaate beklentisi içerisinde olan şairler bunu na'tlarında dile getirmiştir. Na'tlarda Hz. Muhammed'e övgüde bulunulmuştur. Na't türünün genel işlenişine uygun klasik bir anlatım söz konusudur.

On sekiz bin 'âlem onun bende-i fermândır

Matla'-ı nûr-ı ezel ol Mustafâ'dır sevdiğim (Âdile G105/2)

(On sekiz bin âlem onun emrinin kuludur. Sevdiğim! Ezel nurunun doğuşu o Mustafa'dır.)

Cihânda fâsık u fâcir kerem senden ümîd eyler

Şefâ'at kıl habîb-i kibriyâsın yâ Resûlallâh (Leylâ G102/4)

(Cihanda doğru yoldan sapan günahkârlar, senden iyilik umarlar. Ey Allah'ın peygamberi şefaate et, sen yüce sevgilisin.)

Şefâ'at 'âdet-i tab'-ı kerîmindir güneh-kâra

Bu tesliyyetle gönlüm şâd-mândır yâ Resûlallâh (Şeref G227/6)

(Ey Allah'ın peygamberi, günahkâra şefa'at etmek kerem sahibinin mizacıdır. Bu teselliyle gönlüm mutludur.)

Yalnızca Âdile Sultan tarafından işlenen konulardan birisi olan miraciyede şair Hz. Muhammed'in miraç hadisesi sırasında Allah ile olan konuşmasını ele almıştır. Şair mesnevîde sır olarak nitelenen miraç olayını anlatmamış onun yerine Allah ile peygamberin konuşmasından söz etmiştir. Şair beyitlerde Hz. Muhammed hürmetine Allah'a münacatta bulunmuştur.

'Arz-ı istirhâm ile fahr-ı cihân

Dedi kim ey hâlık-ı heft-âsmân (Âdile M1/11-Özdemir, 1996, 218)

(Niyaz ederek âlemin övücü dedi ki ey yedi kat göğün yaratıcısı.)

Bizim üzerimize olsun selâm

Rahmet ü eltâf ü ihsânın tamâm (Âdile M1/12-Özdemir, 1996, 218)

(Bizim üzerimize selam olsun. Rahmetin, lütufların ve ihsanın tamam olsun.)

Ol Resûl'ün 'aşkına yâ Rabbenâ

'Afv kıl 'isyânımız dâ'imâ (Âdile M1/22-Özdemir, 1996, 218)

(Ey Rabbimiz! O peygamberin aşkına isyanımızı daima affet.)

Âdile Sultan'ın işlediği diğer bir konu ise mevlittir. Şair bir kıt'asında Hz. Muhammed'in doğumundan söz etmiştir.

On ikinci leyli bu mâh-ı Rebi'ü'l-evvelîn

'Ayn-ı rahmet doğdun ey şems-i münevver bu gece (Âdile Kıt'a2/3-Özdemir, 1996, 204)

(Ey parlak güneş, bu rebi'ü'l-evvel ayının on ikinci gecesini rahmet kaynağı olarak doğdun.)

Gösterip mir'âtı vechinde şu'â-ı vahdeti

Oldu kalb-i mü'mîne nûrun musavver bu gece (Âdile Kıt'a2/5-Özdemir, 1996, 204)

(Bu gece (Allah) yüzünün aynasında vahdet ışığını gösterdiğinde müminin kalbi nurunla canlandı.)

Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'dan farklı olarak tevhit, na't, ilahi, miraciye, mevlit gibi türlerin dışında şiirlerinde dinî içerikli birtakım öğütlere de yer vermiştir. Gafil olmayıp Allah zikri ile gece gündüz meşgul olmak, dünyadaki her şeyin Allah tarafından yaratıldığına ve ona ait olduğuna iman etmek, Allah'tan başkasına gönül vermemek, sadıkların yani Allah'ı bilenlerin sözünü dinlemek ve onlarla birlikte olmak gibi konular Âdile Sultan'ın okuyucularına verdiği dinî öğütlerdendir. Bu şiirlerinde şair ayetlerden de faydalanmıştır.

Tarfetü'l-'ayn olma gâfil hazret-i Allâh'dan

Zikr-i Hakk'a rûz u şeb sa'y eyleyen insân olur (Âdile G28/2)

(Göz açıp kapayınca kadar bile Allah'tan habersiz olma. Allah zikri ile gece gündüz çalışan insan olur.)

Buyurdu (nahnü kasemnâ)⁴ da halkı âzâde

Ne varsa cümle onundur benim diğer nem var (Âdile G59/7)

(“Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık (Zuhruf/32).” buyurdu, halkı hür kıldı. Ne varsa hepsi onundur, benim başka neyim var.)

Sâdıkların sohbetini et gûş-ı cân ile kabûl

Onlarla ol kavlin ola Hakk'a kelâm-ı sâdıkın (Âdile 123/3)

(Sadıkların sohbetini can kulağı ile dinle, kabul et. Onlarla ol, sözün Allah'a sadık sözü olsun.)

⁴“Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.” (Kur'an-ı Kerim, 43/32)

5.4. Hikmetli sözler

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanlarında hikemî üslûba çok fazla rastlanmazken *Âdile Sultan Divanı*'ndaki şiirlerde işlenen konular incelendiğinde *Âdile Sultan Divanı*'nın %10'unda hikemî bir üslûp kullanıldığı görülmüştür.

Âdile Sultan öğüt içeren hikemî şiirlerinde ahlâklı olmayı, tevâzu' göstermeyi, halkı hoş görmeyi, sıkıntılar karşısında sabırlı olmayı, merhametli olmayı, kibir, riya gibi kötü huylardan arınmayı, açgözlü olmayıp gaflete düşmemeyi, dünyanın geçici olduğunu ve ona aldanmamak gerektiğini ve benzeri ahlâkî öğütleri dile getirmiştir. Şairin öğüt verirken anlaşılır bir dil ve üslûp tercih ettiği görülmektedir.

Kalma alçak beğenip kendin tevâzu' üzre ol

Bu tevâzu'dan güzel rif'at hemân olmaz sana (Âdile G6/2)

(Kendini beğenip bayağı olma, tevazu' sahibi ol. Sana bu tevazu'dan daha güzel yücelik olmaz.)

Sakın bir nâm için bin kayda düşme terk-i nâm eyle

Çekersen de nice mihnet yine sabreyleyip hoş gör (Âdile G31/5)

(Sakın bir şân için bin endişeye düşme, şanını terk et. Pek çok sıkıntı çeksen de yine sabredip hoş gör.)

Merhametten sakın ayrılma gönül

Merhametsizler olur Hak'dan dûr (Âdile G43/3)

(Gönül merhametten sakın ayrılma. Merhametsizler Allah'tan uzak olur.)

Âdile Sultan hikmet içeren şiirlerinde kederli ruh hâlinden de söz etmiştir. Ne olursa olsun Allah'tan ümit kesmemek gerektiğini vurgulayan şairin dünya hayatının geçici olduğuna değindiği görülmüştür.

Ezel (Nahnü kasemnâ⁵)ya inandık

Ümidi kesmedik imânımız var

Gam-ı 'âlem çekilmez bir dem için

Erenlerden bizim meydânımız var (Âdile Mur10/3-Özdemir, 1996, 339)

(Ezelde “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık (Zuhruf/32).” ayetine inandık. Ümidimizi kesmedik, imanımız vardır. Dünya kederi bir an bile çekilmez. Erenlerden bizim meydanımız vardır.)

⁵“Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.” (Kur'an-ı Kerim, 43/32)

Cihânın zînetinde âfeti var

Hemîşe devletinde nekbeti var

Bilen çekmez edâsın mihneti var

Gönül gaddârdır sevme cihânı (Âdile Mur12/2-Özdemir, 1996, 456)

(Cihanın süsünde bela vardır. Mutluluğunda daima bir talihsizlik vardır. Bilen, onun edasını çekmez, mihneti vardır. Gönül cihanı sevme, gaddardır.)

Leylâ Hanım Divanı'nda hikemî üslûba yalnızca bir tahmiste rastlanır. 16. yy. şairi Bâkî'nin şiirine yaptığı tahmiste Leylâ Hanım hikmetli söylemlerde bulunmuştur. Dünyadaki insanların türlü türlü sıkıntılar çektiğini, herkesin farklı hâllerde olduğunu dile getiren şair alemin ezelden beri böyle perişan bir durumda olduğunu ifade etmiştir.

Kimi 'âlemde ider nâle vü efgân ancak

Kimi fûrkatde kimi vâsıl-ı cânân ancak

Kimi pervâne gibi yanmada el'ân ancak

Hâl-i 'âlem ezeli böyle perîşân ancak

Kimi handân kimi nâlân kimi giryân ancak (Leylâ Tah11/1)

(Kimisi alemde yalnızca iniler ve figan eder. Kimisi sevgiliden ayırdır kimisi de sevgiliye kavuşmaktadır. Kimisi pervane gibi şimdi yanmaktadır. Alemin hâli ezelden beri ancak böyle perişandır. Kimisi güler kimisi inler kimisi de ağlar.)

Şeref Hanım ise *Divan*'ında 3 tahmis, 3 tesdis, 1 gazel ve 1 kıt'asında hikemî üslûp kullanmıştır. Kıt'asında insanların hırslı olmaması ve dünya hayatının geçici olduğunu vurgulamıştır.

Sabî hîn-i vilâdetde yumup dir pençesin gûyâ

Cihâna herkesin hırsıyla itdim geldigin imâ

Dem-i fevtinde de açup destin remz ider nâsa

Ne kaldı bak elimde kanı yâ cem' itdigim eşyâ (Şeref Kıt'a/101)

(Bir bebek doğum vakti elini kapatıp adeta der ki dünyaya herkesin hırsı ile geldiğini ima ettim. Ölüm vaktinde elini açıp insanlara gösterir. Elimde ne kaldı, bak. Hani topladığım eşya nerede?)

5.5. Övgü

19. yy.da divan sahibi kadın şairlerin şiirlerinde methiye türünde çok fazla örneğe rastlanmaktadır. *Âdile Sultan Divanı*'nda 22, *Leylâ Hanım Divanı*'nda 22, *Şeref Hanım Divanı*'nda ise 47 methiye içerikli şiir yer almıştır.

Âdile Sultan methiyelerinde dört halife, Eyüp el-Ensârî, Veysel Karanî, Nakşibendî piri Muhammed Bahâeddîn Nakşibend, Âdile Sultan'ın müşidi Şeyh Ali, İstanbul'da yaşayan meşhur evliyalardan on iki imam ve on iki tarikat büyüğü ile hamam övgüsüne yer vermiştir. Methiyelerin dili diğer temalara nazaran daha ağırdır. Özellikle terkiib-bent nazım şekli ile yazılan methiyelerde Arapça ve Farsça terkipler kullanılmıştır.

Hayr ile yâd eylerim ashâb-ı zî-şânın bütün

Cân ile ben çâr-yârın bendesiyim yâ Resûl (Âdile G29/11-Özdemir, 1996, 222)

(Bütün şanlı sahabeleri hayırla anarım. Ey Resul, ben candan dört halifenin kuluyum.)

Pîr-i zî-şân Hacı Bektâş-ı Velî-i hünkâr

Vecd ü hâlât ile müstağrak-ı 'aşk-ı dildâr

Sâhib-i feyz ü kerâmât idigine isbât

Etdi seyr ü harekât emrin alınca dîvâr

Mâsivâdan geçerek kat'-ı 'alâka eyler

Râh-ı pür-şevkine 'aşk ile edenler ikrâr

Resm-i tecrîdde bir merd-i safâ-perver kim

Evlîyâ eyleyemez safvet-i hâlim izhâr

Sâl-i târih bulup altı yüz altmış tokuzu

Yürüdü Hakk'a o üftâdelerin iki gözü (Âdile Terkiib-B2/8)

(Şanlı pîr, hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, vecd hâlinde sevgilinin aşkına dalmıştır. Feyiz ve kerametler sahibi olduğuna ispat, duvarın ondan emir alınca hareket etmesidir. Allah'tan başka her şeyden vazgeçerek, alakasını kesti. Şevk dolu yola aşkla biat edenler, tecrit timsali tertemiz bir merttir. Evliya benim hâlimin temizliğini açığa çıkaramaz. 669 yılında o düşkünlerin iki gözü Allah'a yürüdü.)

Rah-ı Hakk'ı bizlere gösterdin irşâd eyledin

Gevher-i deryâ-yı 'izz ü 'âufet şeyhim 'Alî (Âdile Kıt'a5/4-Özdemir, 1996, 247)

(İzzet ve cömertlik denizinin cevheri Şeyhim Ali, Allah yolunu bizlere gösterdin, bizi uyardın.)

Hâne-i dilde nümâyân ne güzel hammâmdır

Taşları şems ü kamerden de münevver câmdır (Âdile G41/1)

(Gönül evinde görünen ne güzel hamamdır. Taşları güneş ve aydan daha parlak camdır.)

Leylâ Hanım Divanı'ndaki methiyelerde devlet erkânından ve hanedan üyelerinden II. Mahmut, I. Abdülmecid (1839-1861), I. Abdülhamid'in kızları Hibetullah Sultan (1789-1841) ve Esmâ Sultan (1778-1848), Hicaz fatihi Mehmet Ali Paşa (öl.1849), Abdülhak Molla Efendi (1786-1854), Sivas müşiri Cafer Bey, Silahdârî Ağa'ya; din büyüklerinden dört halife, on iki imam, Hz. Ali, Mevlânâ, Sultan Veled ve oğlu Arif Çelebi'ye övgüde bulunulmuştur.

O bir kân-ı keremdir bende-gânın eylemez mahzûn

'Aceb işden mi bir sözle iderse bendesin memnûn

Şehen-şâh-ı cihâna 'arz ider âsârını Leylâ

Silah-dârî Ağa'nın eyleye Hak 'ömrünü efvân (Leylâ Kıt'a/7)

(O bir cömertlik madenidir, kullarını mahzun etmez. Bir sözle kulunu memnun etmesi şaşılacak bir iş midir? Leylâ, cihanın şâhlar şâhına eserlerini sunar. Silahdârî Ağa'nın ömrünü Allah uzun etsin.)

Bu ne devlet ne şereftir ola dâmâd-ı Resûl

Rehber-i ehl-i tarîk-i fukarâ Haydardır (Leylâ G40/3)

(Peygamberin damadı olmak bu ne saadet ne şereftir. Fakirlerin yol göstericisi Haydar'dır.)

Kulun Leylâ'yı yâ Rab itme matrûd

Derinden çâr-yâr-ı bâ-safânın (Leylâ G67/7)

(Ey Allah'ım, kulun Leylâ'yı temiz ve pak dört halifenin kapısından uzaklaştırma.)

Şeref Hanım Divanı'ndaki methiyelerde Mevlânâ, Mevlevî ve Kadirî cemaatleri, İslam askerleri, dört halife, Hz. Ali, Veysel Karanî, on iki imam, Abdulkadir Geylânî, Ahmed-i Bîcân, Muhyiddin Arabî gibi din büyüklerinden; II. Mahmut, Encümen-i Dâniş üyeleri, Valide Sultan, Ali Paşa ve ismi verilmeyen bir sadrazamdan övgüyle söz edilmiştir. Şair ayrıca 18. yy. kadın şairlerinden Fitnat Hanım'a ve şair Nâcî'ye methiye yazmıştır. Uzun yıllar ömür sürdüğü Yakacık ve İstanbul için de şiir söylemiştir.

Açılsın gonca-i bâğ-ı dilin her dem bahâr olsun

Efendim gülsitân-ı maksadın pür-berg ü bâr olsun

Du'â-yı devletinde 'andelîbim gül olur tuhfem

Gülün tak pîrim 'Abdu'l-Kâdir'in al yâdigâr olsun (Şeref Kıt'a/22)

(Gönül bahçesinin goncası açılsın, daima bahar olsun. Efendim amaç gül bahçen yapraklarla dolsun. Bülbülüm, senin mutluluk duan için gül hediye olur. Pîrim Abdulkadir'in gülünü tak, al hatıra olsun.)

Kutb-ı aktâb-ı cihân olduğun îmâ itdi

Kırkları "Encümen-i Dâniş"e a'zâ itdi (Şeref M3/3)

(Cihanın kutuplarının kutbu olduğunu îmâ etti. Kırkları “Encümen-i Dâniş”e üye yaptı.)

Nâm-ı vâlâlarını herkese ta'dâd ideyim

Erba'ın içre dil-i zârımı irşâd ideyim (Şeref M3/4)

(Yüce nâmını herkese saydırayım. Çile içinde ağlayan gönlümü uyandırayım.)

Yâda geldikçe gönül zevk u safâ-yı Yakacık

Haşre dek eyleyelim medh u senâ-yı Yakacık

Bu letâfet bu güşâyış birisinde yokdur

Hep seyir yerlerini eyle fedâ-yı Yakacık (Şeref Kıt'a/98)

(Ey gönül! Yakacık'ın zevki ve sefası akla geldikçe kıyamete kadar Yakacık'ın övgüsünü yapalım. Bu güzellik, bu ferahlık birisinde yoktur. Hep seyir yerlerini Yakacık'ın fedası yap.)

5.6. Ölüm

Âdile Sultan Divanı'nda 10, Leylâ Hanım Divanı'nda 31, Şeref Hanım Divanı'nda ise 62 adet mersiye kullanılmıştır. Üç şair de mersiyelerinde Kerbela olayına değinmiştir. Kerbela olayından en çok söz eden şair Şeref Hanım'dır. Şeref Hanım 17 şiirinde Kerbela olayından bahsetmiştir.

Kanlı yaş aksın gözümden sen susuz oldun şehid

Nûr-ı çeşm-i fahr-ı 'âlem ey Hüseyin-i Kerbelâ (Âdile G30/2-Özdemir, 1996, 223)

(Ey Kerbelâ'nın Hüseyin'i, Hz. Muhammed'in göz nuru! Sen susuzluktan şehit oldun, gözümden kanlı yaş aksın.)

Ey gözüm turma hemân ağla Muharrem geldi

Hâb-ı gafletden uyan ağla Muharrem geldi

Yâd-ı gül-gonca-i gülzâr-ı nübüvvetle hemân

Ser-be-ser kana boyan ağla Muharrem geldi

Gül gibi hûn-ı Hüseyin açdı ciğerde yâre

Sen de bu derd ile kan ağla Muharrem geldi

...

(Leylâ Terkib-B1/1)

(Ey gözüm durma daima ağla, Muharrem ayı geldi. Gaflet uykusundan uyan, ağla, Muharrem ayı geldi. Peygamberin gül bahçesinin gonca gülü hatırıma baştanbaşa kana boyan, ağla, Muharrem ayı geldi. Hüseyin'in gül gibi kanı ciğerde yara açtı. Sen de bu dert ile kan ağla, Muharrem ayı geldi.)

Geldi meh-i Muharrem elem didi merhabâ

Mâtem demidir eyleyelim rûz u şeb bükâ

Gönlümde tâzelendi yine eski mâ-cerâ

Yâd olmasın mı vak'a-i cân-sûz-ı Kerbelâ

Ben hâk-i pâ-y-ı Âl-i 'Abâ'ya bilâ-riyâ

Biñ cânım olsa cümlesini eylerim fedâ (Şeref Müs11/1)

(Muharrem ayı geldi, elem merhaba dedi. Matem vaktidir, sabah akşam ağlayalım. Yine gönlümde eski macera tazelendi. Kerbelâ'nın can yakan olayı hatırlanmasın mı? Ben ikiyüzlülük yapmaksızın onun ailesinin ayağının toprağına bin canım olsa hepsini feda ederim.)

Kerbela olayı dışında Âdile Sultan mersiyelerinde özellikle kaybettiği aile bireylerinin ve yakınlarının acısından söz etmiştir. Başta eşi Mehmet Ali Paşa, kızı Hayriye Sultan olmak üzere kardeşi I. Abdülaziz ve I. Abdülaziz'in oğlu şehzade Mahmud Celaleddin, I. Abdülmecid'in vefat eden kızları, I. Abdülmecid'in kızı Refi'a Sultan'ın eşi Mahmud Ethem Paşa ve mürşidi Şeyh Ali Âdile Sultan'ın mersiye söylediği kimselerdir.

Âdile Sultan'ın aile bireylerini bir bir kaybetmesi ona derin acılar yaşatmış ve bu duygu durumu da şiirlerine yansımıştır. Şairin mersiyelerindeki dil hem diğer şiirlerine hem de Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın şiirlerine göre daha duygusal ve derin bir anlatıma sahiptir. Âdile Sultan yaşadığı kedere rağmen Allah'a olan inancını ve bağlılığını da yitirmemiştir. Mersiyelerinde kader inancına vurgu yapan şair Allah'a isyan etmek yerine kaderine razı olmayı tercih etmiş ve Allah'tan sabır dilemiştir.

Gerçi dünyâda gelen ma'lûmdur elbet göçer

Âh kıldı ol civân ü ol melek 'Adn'e sefer

Sabrını lutf et İlâhî çün budur hükm-i kader

Gitdi Hayriyye'm kerîmem derdi geçdi cânâ âh (Âdile Mur9/1-Özdemir, 1996, 255)

(Bilinir ki dünyaya gelen elbet göçer. Ah, o genç, o melek Adn cennetine gitti. Ey Allah'ım, sabrımı ver, çünkü kaderin hükmü budur. Hayriye'm, kızım gitti, acısı cana geçti, ah.)

Nasıl hemşiresi bu Âdile yanmaz o Hâkân 'a

Ki kıydı bunca zâlimler karındaşı cihân-bâna

Rızâ vermezdi 'adl ü şefkati zulm-i müşîrâna

Bütün nâr-ı firâkı saldı kalb-i ehl-i imâna

Cihân mâtem tutup kan ağlasın 'Abdülazîz Hân 'a

Meded Allah mübârek cismi boyandı kızıl kana (Âdile Müs2/4-Özdemir, 1996, 252)

(O Hakan'a kız kardeşi bu Âdile nasıl üzülmmez. Çünkü zalimler, kardeşi cihanı koruyan sultana kıydı. Askerlerin zulmüne adaleti ve şefkati rıza göstermezdi. İman sahiplerinin kalbine tamamen ayrılık ateşi saldı. Cihan Abdülaziz Han'a matem tutup ağlasın. Mübarek vücudu kızıl kana boyandı, Allah'ım yardım et.)

Sandım onun ile bu 'ömrümü bî-derd geçer

Hâtırdan onun itmez idi hiç fevti güzer

N'eyleyem böyle imiş emr-i Hudâ hükm-i kader

Yanarım âteş-i hicrânı ile haşre kadar

Bir Mehemmed 'Alî Pâşâ idi ol dünyâda

Kendisi hulda gidip koydu beni tenhâda (Âdile Müs3/5-Özdemir, 1996, 254)

(Zannettim ki onunla ömrüm dertsiz geçer. Aklımdan onun ölümü hiç gitmez. Ne yapayım, Allah'ın emri, kaderin hükmü böyleymiş. Ayrılık ateşi ile kıyamete kadar yanarım. O dünyada bir Mehmet Ali Paşa'ydı. Kendisi cennete gidip beni yalnız bıraktı.)

Leylâ Hanım Divanı'nda ise şair, babası Moralı-zâde Hamit Efendi ve abisine, dayısı Keçeci-zâde İzzet Molla'ya, Ra'if Efendi'ye ve çeşitli devlet görevlilerinin vefatı üzerine mersiye söylemiştir. Leylâ Hanım'ın babası için yazdığı mersiyede duygusal bir anlatım hâkimdir. Ancak şair Raif Efendi'den söz ettiği mersiyede daha resmi bir ifade tarzı kullanmıştır.

Öyle bir zât-ı şerîf idi vücûdı nâ-yâb

Nûş idüp câm-ı ecelden ciğerim itdi kebâb

Çâk çâk eyler isem sînemi itmen ta'yîb

'Âlemi âh u figânımla idersem de harâb

Bırağup gûşe-i mihnetde beni gitdi peder
Çıkmasun haşre kadar ebr-i siyehden meh-tâb
Bezmi-i 'âlemde bana zehr ola 'ayş u 'işret
Şimdi ben nûş ideyim eşkimi mânend-i şarâb
Sûziş-i sînem ile çarh-ı felekler tutuşur
Âh ider isem eger gökde melekler tutuşur (Leylâ Terkib-B3/2)

(Öyle bir şerefli kimse idi ki benzeri yoktur. Ecel kadehini yudumlayıp ciğerimi yaktı. Göğsümü yırtarsam ayıplamayın. Alemi ahım ve inlememle harap edersem de ayıplamayın. Babam beni mihnet köşesinde bırakıp gitti. Siyah buluttan ay kıyamete kadar çıkmasın. Alemin meclisinde bana yeme içme zehir olsun. Şimdi ben gözyaşımı şarap gibi içeyim. Gönlümün yangını ile felekler tutuşur. Ah edersen eğer gökte melekler tutuşur.)

Kalmadı anlar gibi ehl-i hüner
'İlm ile olmuşlar idi mu'teber
Açdılar firdevse togrı bâl ü per
El-firâk âh el-firâk âh el-firâk (Leylâ Mur3/4)

(Onlar gibi hüner sahibi kalmadı. İlim ile saygınlık kazanmışlardı. Cennete doğru kanat açtılar. Ayrılık acısından ah ki ne ah!)

Şeref Hanım, Leylâ Hanım ve Âdile Sultan'la kıyaslandığında *Divan*'ında mersiye türünde daha fazla şiir kaleme almıştır. Tarih manzumelerinde din büyüklerinden, devlet erkânından ve diğer pek çok kimsenin vefatından söz eden şair, II. Mahmut'a ve abisine de mersiye söylemiştir. Şeref Hanım şiirlerinde sade bir anlatımda bulunmuştur.

Âh ey birâder âh dili yakdı fûrkatin
Kundak bıraktı cân evine şahs-ı hasretin
Olmak bir iş mi dâ'ire-i 'akldan cüdâ
Geldikçe yâda mülk-i bekâya 'azîmetin
Kalmak yok ise yok mı beni alma yanına
Kanı senin mürüvvetin eski hakîkatin
Sensiz gözüm görür mi cihân olsa gülsitân
Ma'lûmudur bu hâl her ehl-i mahabbetin

İster miyim bu 'ömri nedir zevk u lezzeti

Bin gûne hüzn ü gamla geçen vakt ü sâ'atin

Âhımdan el-hazer benim ey çarh-ı kîne-ver

Bu mihnet ü keder dilime eyledi eser (Şeref Terkib-B3/1)

(Ah ey kardeşim! Ayrılığın gönlümü yaktı, hasretin can evine ateş bıraktı. Akıl dairesinden uzak olmak bir iş mi? Beka mülküne gidişin akla geldikçe kalmak yok mu? Beni de yanına almak yok mu? Hani senin yiğitliğin, eski gerçeğin, cihan gül bahçesi olsa gözüm sensiz onu görür mü? Bu durum âşıkların bildiği bir hâldir. Bu ömrü ister miyim, zevk ve lezzeti nedir? Zaman, bin türlü gamla ve hüznle geçer. Ey kindar felek, ahımdan sakın. Bu üzüntü ve keder gönlüme işledi.)

Tahtabaşı idi koydı tahta-i tâbûta baş

Nice dem akdem Hacı Ahmed Efendi nâgehân (Şeref Tar/89)

(Hacı Ahmet Efendi, tahtabaşıydı. Pek çok zaman önce birdenbire tabutun tahtasına baş koydu.)

Âh sad âh derebegi Hüseyin Ağa'nın

Duheri göçdi ola gülşen-i 'adn içre mukîm (Şeref Tar/116)

(Ah, binlerce ah! Derebeği Hüseyin Ağa'nın kızı vefat etti, Adn cenneti içinde yeri olsun.)

5.7. Aile hayatı

Âdile Sultan şiirlerinde Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'dan farklı olarak aile hayatından ve çevresinden söz etmiştir.

Osmanlı hanedanının bir üyesi olan Âdile Sultan bir gazelini Osmanlı ailesine ayırmıştır. Şiirinde Osmanlı ailesinin Allah'ın takdiri ve hükmü ile hükümdar olduğunu, onlara sadakatle hizmet edenlere Allah'ın karşılığını vereceğini, Allah'ın onları selamete çıkaracağını dile getirmiş ve Osmanlı padişahlarına duada bulunmuştur.

Hudâ ihsânıdır bu saltanatla onlara devlet

Nice şükr etmeyelim mü'mîne ulu ni'metdir (Âdile G37/2-Özdemir, 1996, 472)

(Bu saltanatla devlet onlara Allah'ın lütfudur. Nasıl şükretmeyelim, mü'mine yüce bir nimettir.)

Du'â kıl Âdile hep pâdişâh-ı âl-i Osmân'a

Du'âsı hep 'ibâd-ı müslimîne farz-ı zimmetdir (Âdile G37/10-Özdemir, 1996, 473)

(Âdile Osmanlı ailesinin padişahına hep dua et. Bu dua, Müslüman kullara farzdır.)

Tahassür-nâme ve *İftirak-nâme* adlı mesnevilerinde harem hayatından söz eden Âdile Sultan aile bireylerine, onların hastalıklarına, evliliklerine, ölümlerine şiirlerinde değinmiştir. Bu şiirlerinde sade bir dil kullanan şair sevdiklerini kaybetmesinin verdiği acıyı ve yaşadığı özlem duygusunu dile getirmiştir.

Ol ikinci kardaşım sultân âh

Nûr-ı kalbim çeşm-i cânım Mihrimâh (Âdile M4/30-Özdemir, 1996, 259)

(O ikinci kardeşim ah! Kalbimin nuru canımın gözü Sultan Mihrimâh!)

Onu da Mahmud Hân etdi 'atâ

Bende-i hâsı Sa'îd Pâşâ'ya tâ (Âdile M4/32-Özdemir, 1996, 260)

(Onu da Mahmut Hân has kullarından Sait Paşa'ya ihsan etti.)

Bâkire hemşîremiz etdi vefât

Agladı bu hâle cümle kâ'inât (Âdile M4/66-Özdemir, 1996, 263)

(Kız kardeşimiz vefat etti. Bu duruma bütün kâinat ağladı.)

Kaldım onlardan sabiyy-i nâtüvân iken yetîm

Açdı kalb ü sînemi firkatleri zahm-ı 'azîm (Âdile M5/2-Özdemir, 1996, 268)

(Zayıf bir çocuk iken onlardan yetim kaldım. Ayrılıkları kalbime büyük yaralar açtı.)

Kardeşi Sultan I. Abdülmecid tarafından Tophane müşiri Mehmet Ali Paşa ile evlendirilen Âdile Sultan eşine yazdığı bir hâl tercümesinde Mehmet Ali Paşa'nın devlete olan hizmetleri, yaptığı görevleri ve evlilik süreçleri hakkında bilgi vermiştir. Vefat eden eşinin Mevlânâ'ya bağlı olduğunu belirten şair onu hayırla anmıştır. Mesnevide duygusal bir anlatımın yanı sıra şairin özel hayatından kesitler de mevcuttur.

İstedi ol dâderim şâh-ı cihân

Ede Tophâne müşîri ol zamân (Âdile M6/25-Özdemir, 1996, 273)

(Cihan padişahı babam, o zaman onun Tophane müşîri olmasını istedi.)

Hazret-i 'Abdülmeçîd-i kâm-rân

Kıldı icrâ izdivâcım nâgehân (Âdile M6/49-Özdemir, 1996, 275)

(Arzusuna kavuşmuş Abdülmecit Han hazretleri ansızın evliliğimi gerçekleştirdi.)

'Abd-i ehlu'llâh bir dânâ idi

'Aşık-ı yektâ-yı Mevlânâ idi (Âdile M6/65-Özdemir, 1996, 277)

(Bir bilgin ve evliya idi. Mevlânâ'nın biricik âşığıydı.)

5.8. Duygular

Âdile Sultan'ın şiirlerinde yer alan diğer bir konu da şairin duygularıdır. Şair pek çok aile üyesini kaybetmiş olmasına rağmen Allah'a olan bağlılığını hiçbir zaman yitirmemiştir. İçinde bulunduğu ruh hâlini şiirlerine yansıtan Âdile Sultan kederli bir hayatı olduğundan ancak sabır gösterdiğinden söz etmiştir. İçindeki hüznü anlatmanın mümkün olmadığını belirten şair artık dayanacak gücü kalmadığını söylemekle birlikte Allah'a şikâyetçi olmayıp başına gelenlere rıza gösterdiğini vurgulamıştır. Hasbihâl türünde yazdığı gazellerinde Âdile Sultan duygusal ve içten bir anlatıma başvurmuştur.

Ezelden işbu cismim hâk-i derd ü gamla yuğrulmuş

Cefâ kaftânını ammâ ki takdîrim revâ görmüş (Âdile G69/1)

(Ezelde bu bedenim dert ve gam toprağıyla yoğrulmuş. Ancak cefa kaftanını takdir eden Allah bunu uygun görmüştür.)

Gelse bin gam yine râzıdır gönül Hak'dan eger

Etmedim hâşâ şikâyet belki tövbe eyledim (Âdile G107/6)

(Allah'tan binlerce gam gelse de gönül yine razıdır. Allah korusun, şikâyet etmedim, hatta tövbe ettim.)

Âdile Sultan başına gelen felaketler, yaşadığı sıkıntılar karşısında Allah'a olan bağlılığına ve kadere rıza gösterdiğine vurgu yaparken Leylâ Hanım ve Şeref Hanım felektan şikâyette bulunmuştur. Leylâ Hanım hüznü kalbine, perişan hâline feleğin merhamet etmediğini ifade etmiştir. Şeref Hanım ise feleğin hüznü kalbini incittiğinden bahsetmiştir.

Bulmayaydım dil-i mahzûnıma ben çâre eğer

Derd olurdu ser-i bî-bahtıma bir zâhid-i har

Elem ü hecr ile kan ağlar iken şâm u seher

Yogidi hâl-i perîşânıma bir rahm eyler

Hîç 'âr itme misin Hak'dan a bî 'âr felek

Sen ne virdin ki ne istersin a gaddâr felek (Leylâ Müs2/5)

(Eğer hüznü gönlüme ben çare bulamasaydım bir değersiz zâhit bahtsız başıma dert olurdu. Hüznü ve ayrılık ile sabah akşam kan ağlarken perişan hâlime merhamet eden biri yoktu. Ey utanmaz felek! Allah'tan hiç utanmaz mısın? Ey gaddar felek! Sen ne verdin ki ne istersin.)

Ne girer destine bilmem ki ne hâsıl eyler

İncidir hâtır-ı mahzûnumu hem-vâr felek (Şeref G98/4)

(Bilmem ki eline ne geçer, ne ortaya çıkar. Felek daima hüznü gönümü incitir.)

Sonuç

Osmanlı Devleti döneminde gelişen klasik Türk şiiri zamanla edebî bir gelenek hâline gelmiş ve uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Bu gelenek çerçevesinde şiir yazarların pek çoğu erkek olmakla birlikte kadın şairler de geleneğe uygun eserler vermiştir. Hemen hemen her yüzyılda klasik Türk şiiri çizgisinde şiir yazar kadın şairler ortaya çıkmıştır. Ancak kadın şairlerin büyük çoğunluğu bir divan sahibi olacak kadar eser vermemiş veya divanı günümüze ulaşamamıştır.

Divan sahibi kadın şairlerin ilki olan Mihrî Hatun'un ardından şiirleriyle klasik Türk edebiyatında yer edinmiş divan sahibi kadın şairlerimiz Sıdkî Hatun, Fıtnat Hanım, Sırrî Hanım, Ferîde Hanım, Ayşe İsmet Hanım, Tevhîde Hanım, Leylâ Hanım, Şeref Hanım ve Âdile Sultan'dır.

Bu çalışmada 19. yüzyılda divan sahibi kadın şairlerden olan Leylâ Hanım, Şeref Hanım ve Âdile Sultan'ın şiirlerindeki dil, ifade ve üslûp incelenmiştir. Âdile Sultan'ın Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'dan dil, ifade, üslûp ve tema açısından farklılıkları belirlenmiştir.

Leylâ Hanım, Şeref Hanım ve Âdile Sultan divanlarında ortak kullanılan nazım şekilleri incelendiğinde Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanlarında daha çok klasik aşk anlayışının işlendiği, *Âdile Sultan Divanı*'nda ise ağırlıklı olarak dinî- tasavvufî bir ifade tarzı kullanıldığı görülmüştür.

Âdile Sultan'ın dili kimi zaman sade bir Türkçe iken kimi zaman da Arapça ve Farsça terkiplerin de kullanıldığı ama çok ağır olmayan bir özellik taşır. *Âdile Sultan Divanı*, *Leylâ Hanım Divanı*'na göre daha sade, *Şeref Hanım Divanı*'na göre ise daha ağırdır.

Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanlarında kullanılan kasidelerde, methiyelerde ve na'tlarda diğer nazım şekillerine ve türlerine göre daha fazla Arapça ve Farsça terkiplere yer verilmiştir. Bununla birlikte âşıkâne üslûpla yazılan gazeller, murabbalar, şarkılar ve mersiye, münacat, hikmet içeren konularda yazılan şiirler daha sade bir Türkçe ile yazılmıştır.

19. yy. divan sahibi kadın şairlerin şiirlerinde ele alınan konular klasik aşk anlayışı, tasavvuf, din, hikmetli sözler, övgü, ölüm, aile hayatı ve duygulardır.

Klasik aşk anlayışı Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanlarında en çok işlenen temadır. Âdile Sultan da *Divanı*'nın %27'sini klasik aşk anlayışı konulu şiirlere ayırmıştır. Ancak Leylâ

Hanım ve Şeref Hanım'ın âşıkâne şiirlerine göre *Âdile Sultan Divanı*'ndaki şiirler az sayıdadır. Üç şair de âşıkâne şiirlerinde sade bir dil kullanmış, Arapça ve Farsça terkiplere çok fazla yer vermemiştir.

Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın bir tarikata intisap ettiği bilinmektedir. Leylâ Hanım ve Şeref Hanım Mevlevî, Âdile Sultan ise Nakşibendî'dir. Şairler tarikata bağlılıklarından şiirlerinde söz etmiş ve mürşitlerine methiyeler yazmıştır. Ancak Âdile Sultan Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'dan farklı olarak şiirlerinde tasavvufî unsurlara da yer vermiştir. *Âdile Sultan Divanı*'ndaki tasavvufî şiirlerde edebî sanatlar yoğun bir şekilde kullanılmış ve istiareler yoluyla kapalı bir anlatım oluşturulmuştur.

Din temalı şiirlerden olan münacatlar, na'tlar, tevhitler 19. yy. divan sahibi kadın şairlerinin şiirlerinde kullanılmıştır. Âdile Sultan miraciye ve mevlit türleri ile dinî içerikli öğütlerden oluşan şiirler de yazmıştır. Dinî konuların işlendiği şiirlerde klasik Türk şiirindeki genel anlatım tarzına uyulmuştur. Şiirlerde klasik bir söyleyiş ve sade bir Türkçe kullanılmıştır.

Âdile Sultan Divanı'ndaki birçok şiirde hikmetli öğütlerde bulunulmuştur. Şâir okuyucularına çeşitli konularda ahlâkî öğütler verirken anlaşılır bir dil tercih etmiştir. Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanlarında ise az sayıda hikmetli söz kullanılmıştır.

Methiye 19. yy. divan sahibi kadın şairlerinin şiirlerinde en fazla işlediği konulardandır. Âdile Sultan methiyelerini din ve tarikat büyükleri için yazarken, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım hem din büyükleri hem de devlet erkânı için şiirler yazmıştır. Methiyelerin dili diğer temalara göre daha ağırdır. Methiyelerde Arapça ve Farsça terkiplere daha fazla yer verilmiştir.

Âdile Sultan, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divanlarında ölüm teması büyük bir yer tutmaktadır. Şairler başta Kerbela olayı olmak üzere pek çok kişinin vefatı dolayısıyla mersiye söylemiştir. Ancak Âdile Sultan'ın mersiyeleri Şeref Hanım ve Leylâ Hanım'ın mersiyelerinden farklıdır. Âdile Sultan mersiyelerinde aile bireylerinin vefatından ve onların ardından yaşadığı buhrandan, üzüntüden ve kederden söz etmiştir. Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın mersiyelerinde ise din ve devlet büyüklerinin, çeşitli devlet görevlilerinin vefatından bahsedilmiştir. Bununla birlikte aile bireylerinin kayıpları da şairlerin şiirlerinde az da olsa konu edilmiştir. Âdile Sultan'ın mersiyeleri kapsamı dolayısıyla Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın mersiyelerine göre daha duygusal ve derin bir anlatıma sahiptir.

Âdile Sultan aile hayatından söz ettiği şiirlerinde ise özel hayatından ve yakınlarının yaşamından bilgiler vermiştir. Aile bireylerinin başından geçen birtakım olaylar, evlilikler,

ölümler şairin şiirlerinde dile getirilmiştir. Âdile Sultan'ın Mehmet Ali Paşa ile yaptığı evlilik de şairin şiirlerine konu olmuştur. Leylâ Hanım ve Şeref Hanım ise şiirlerinde aile hayatına yer vermemiştir.

Âdile Sultan'ın aile bireylerini tek tek kaybetmesi şiirlerine hüznü bir ruh hâli olarak yansımıştır. Ancak şair şiirlerinde yaşadığı kederli hayata rağmen Allah'a bağlı olduğundan ve kaderine rıza gösterdiğinden söz etmiştir. Yer yer dayanacak gücü kalmadığını belirten Âdile Sultan Allah'tan sabır ve yardım dilemiştir. Âdile Sultan'da Allah'a teslimiyet gösteren ruh hâli mevcutken Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'da felekten şikâyet eden bir tavır bulunmaktadır. Leylâ Hanım ve Şeref Hanım feleğin merhametsizliğinden ve kalplerini incittiğinden söz etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Aksoyak, İ. H., & Yıldız N. (2017). Sıdkî (Sıtkî Hatun), Emetullah Kadın. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sidki-sitki-hatun-emetullah-hanim>
- Arslan, M. (2002). *Şeref Hanım Divanı*. Kitabevi Yayınları.
- Arslan, M. (2003). *Leylâ Hanım Divanı*. Kitabevi Yayınları.
- Arslan, M. (2010). Şeref Hanım. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seref-hanim>
- Arslan M. (2014). Leylâ Hanım. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/leyla-hanim>
- Arslan M. (2014). Şeref Hanım. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seref-hanim>
- Azamat, N. (1988). Âdile Sultan. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/Âdile-sultan>
- Bıyık, T. (2018). *Mıhrî Hatun Divanı sözlüğü (Bağlamli dizin ve işlevsel sözlük)* (Tez No.518342), [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=z3LRN6oWFZndw7fFTHmA2A&no=boWU8p65qQkKnxTve0J-IQ>
- Çakıroğlu, T. (2020). Âdile Sultan Divanı'nda ölüm. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 60(1), 195-213.
- Çulhaoğlu, F. G. (2009). *Osmanlı şiirinde kadın şairin poetikası: Leylâ Hanım* (Tez No.235140) [Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=G2aITr3b3oAjMzOxXjCEWw&no=4Bzv4M7ZY5sEJDAJk7cTkA>
- Demirel, Ş. (2009). XVII. yüzyıl klasik Türk şiirinin anlam boyutunda meydana gelen üslup hareketleri: Klasik üslup- sebk-i hindî- hikemî tarz- mahallileşme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(2), 246-273.
- Ertek Morkoç, Y. (2011). Klâsik Türk edebiyatında kadın şairlere bir bakış. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 223-235.

- Ertek Morkoç, Y. (2016). Şeref Hanım'ın şiirlerinde din ve tasavvuf. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5304-5325.
- Erzen, M. H. (2017). Leylâ Hanım Divânı'nda Mevlânâ ve Mevlevîlik. *Uluslararası Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 56-66.
- İpekten, H. (1996). *Divan edebiyatında edebî muhitler*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İspirli, S. A. (2007). Osmanlı kadınının şiiri. *Turkish Studies*, 2(4), 445-454.
- Karabulut, M. (2021). Ebedî metinlerde dil, ifade ve üslûp ilişkisi. Harmancı, M. E., Kuzubaş, M., Özdemir, M., & Tanrıbuyurdu, G. (Ed.), *Divan toplantıları III: Edebiyatta üslûp meselesi* (s. 17-21). İKSAD Global Yayıncılık.
- Kılıç, A. (2021). Üsluptan ne anlamalıyız? Harmancı, M. E., Kuzubaş, M., Özdemir, M., & Tanrıbuyurdu, G. (Ed.), *Divan toplantıları III: Edebiyatta üslûp meselesi* (s. 5-16). İKSAD Global Yayıncılık.
- Kızıltan, M. (1994). Divân edebiyatı özelliklerine uyarak şiir yazan kadın şairler. *Sombahar, (Ocak-Nisan), Kadın Şairler Özel Sayısı*, 104-169.
- Kolay, A. (2017). Hayırsever, dindar, nazik ve şâire bir padişah kızı: Âdile Sultan. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 12(2), 1-33.
- Kur'an-ı Kerim. (2015). Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>
- Kurtoğlu, O. (2017). Kadın şairlerin diliyle Kerbelâ. Köksal, M. F., Kaçar, M., & İlhan, M. (Ed.), *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında "Kadın" Sempozyumu* (s. 655-667). KIBATEK
- Özdemir, H. (1996). *Âdile Sultan Divanı*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Süngü, Z. (2016). Şiirin sultanları: Osmanlıda kadın-şair olmak. Aşçı, U. D. vd (Ed.), *The 1st International Conference on Studies in Turkology (ICOSTURK 2016)* (s. 261-272). Palet Yayınları.
- Toska, Z. (1996). Kadın edebiyatına dair. *Sanat Dünyamız*, 21(63), 45-59.
- Turan, F. A. (2014). Âdile, Âdile Sultan. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/adile-adile-sultan>
- Ünver, İ. (2003). Leylâ Hanım. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/leyla-hanim--sair>

Yılmaz, A. (2002). Türk edebiyatında kadın şâirler ve na't. *Türkler* (11), Yeni Türkiye Yayınları, 768-775.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale Türk Dili ve Edebiyatı alanına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
